

Святослав ТЕРСЬКИЙ

доктор історичних наук

Національний університет «Львівська політехніка»
(Львів, Україна)ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0177-8087>Електронна пошта: tersky@ukr.net**ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ У IV–X СТ.
НА ЗЕМЛЯХ ВОЛИНИ ТА СХІДНОГО ПРИКАРПАТТЯ
ЗА ПАМ'ЯТКАМИ ІЗ МУЗЕЙНИХ ЗБІРОК**

Стаття присвячена аналізу різних аспектів накопичення, збереження та дослідження музейних пам'яток, що на сьогодні є чи не єдиними історичними свідченнями розвитку військової справи та процесу формування спільнот місцевих дружинників на землях Східного Прикарпаття та Волині у V–IX ст. За музейними збірками простежено еволюцію, насамперед, знахідок професійної зброї та військового спорядження із галицько-волинських земель періоду від доби Великого переселення народів до утвердження Києво-Руської держави на західних землях Русі. За наявними пам'ятками із колекцій українських музеїв відзначено роль меча як головного маркера становлення професійної дружини. Уточнено хронологію та походження окремих знахідок захисного та наступального озброєння, насамперед, клинкової зброї, а також спорядження вершника і коня з колекцій українських музеїв. Визначено місце окремих клинків із українських колекцій у існуючих класифікаціях К. Мікса та М. Біборського.

Ключові слова: *раннє середньовіччя, археологічні знахідки, військова справа, спис, меч, галицько-волинські землі, Львівський історичний музей.*

Постановка проблеми. Період від доби Великого переселення народів до утвердження Києво-Руської держави на західних землях Русі — важливий етап, що передував становленню української державності. Саме виникнення спільнот професійних воїнів у цей період значною мірою визначало ступінь суспільно-політичного розвитку племінних об'єднань. Через недостатню кількість писемних джерел для вивчення формування професійного військового стану у слов'ян цього періоду ключовою джерельною базою є знахідки професійного озброєння, насамперед, клинкової зброї, а також відповідного професійного військового спорядження. Оскільки археологічні джерела мають свої особливості інтерпретації, що передбачають точну фіксацію місця та обставин виявлення, важливим етапом формування джерельної бази з поставленого питання є накопичення та аналіз відповідно задокументованих даних по речових пам'ятках, що зберігаються у музейних колекціях.

Наукова новизна конкретизується у таких положеннях: спроба комплексного дослідження процесу накопичення зразків клинкової зброї I тисячоліття н.е. західноукраїнськими музеями; введення до наукового обігу нових відомостей

про маловідомі зразки озброєння з фондової колекції Львівського історичного музею, Національного заповідника «Замки Тернопілля», Державного історико-культурного заповідника міста Острога; розкриття особливостей інтерпретації конкретних пам'яток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне озброєння IV–IX ст. із території Прикарпаття та Волині поки не стало предметом окремого узагальнюючого монографічного дослідження. Окремі знахідки зброї цього періоду та її компонентів досліджували археологи-бронезнавці Т. Бохняк, П. Лучкевич, П. Котович, С. Пивоваров, В. Калініченко та автор статті. Однак за останні десятиліття база таких знахідок значно зросла, удосконалюється й їх інтерпретація.

Метою статті є аналіз музейних збірок як відповідного джерела для вивчення військової справи та історичного процесу становлення професійної дружини від доби Великого переселення народів до утвердження Києво-Руської держави на землях, що склали західну частину Русі.

Виклад основного матеріалу. Пам'ятки професійних військових спільнот перших віків по Р.Хр. привернули увагу вчених після розко-

пок, проведених львівським археологом Карлом Гадачеком у 1904–1905 рр. великого кладовища на околиці с. Гать, значна частина поховань якого містила предмети озброєння. Від назви давнього сусіднього з селом українського містечка Переворська (польськ. *Przeworsk*) нововиявлена археологічна культура отримала назву пшеворської. Перший огляд розкопаних на той час пам'яток здійснив львівський археолог Маркіян Смішко (Smiszko, M. 1932, s. 69–111). Розуміння хронології та етнічної складової цієї культури за понад століття зазнавало суттєвих змін. Тривалий час усі пам'ятки пшеворської культури намагалися вмістити у «прокрустове ложе» ранньоримського періоду та співвіднести із переселенням германських племен лугіїв та вандалів. Однак уже наприкінці минулого століття стало очевидним, що носії пшеворської культури існують до етапу формування першої, безсумнівно слов'янської, праязської культури і, очевидно, беруть участь у її формуванні. Наступило й омолодження конкретних пам'яток із озброєнням, що знаходили своє місце серед старожитностей Великого переселення народів. Оскільки мечі у похованнях є важливим хронологічним індикатором, постійно зростала потреба у розробленні надійної їх типології.

Одним із перших зведень клинкової зброї, виявленої на пам'ятках пшеворської культури, була робота польського зброєзнавця Мацея Білборського. Згодом були опубліковані інші зведення по зброї римської доби (Bochnak, T. 2005; Łuczkiwicz, P. 2006). Фундаментальним дослідженням на сьогоднішньому етапі класифікації клинкової зброї вважається каталог Крістіана Мікса (Miks, K. 2007). Німецький дослідник на значному за кількістю речовому матеріалі розробив досить ґрунтовну типологічну схему клинків, що зустрічалися з кінця I ст. до н.е. і до кінця V ст. н.е. у Римській імперії та у племен, які проживали на територіях європейського Барбарікуму.

Зрозуміло, що у цих напрацюваннях не були належним чином враховані знахідки, що зберігаються у збірках українських музеїв. Недостатня увага до археологічних джерел із музейних колекцій тривалий час стримувала розвиток вітчизняного зброєзнавства. Цінні зразки клинкової зброї не були належним чином ідентифіковані. Частина знахідок перших віків по Р.Хр., виявлені поза археологічними комплексами, впевнено датувалася тодішнім поколінням дослідників озброєння на княжий період.

Цим «грішили» не лише вітчизняні, а й зарубіжні дослідники. Саме ці обставини не давали змоги об'єктивно з'ясувати рівень військової справи напередодні та у період Великого переселення народів. Ситуація змінилася лише після того, як професійні зброєзнавці розпочали класифікувати конкретні пам'ятки по конкретних історичних періодах. Було звернуто увагу на кавалерійський меч — спату, як пізній хронологічний маркер у пшеворській культурі, розглянуто поширення даного типу мечів у степовій зоні Східної Європи за доби Великого переселення народів (Терський, С.В., Стрельченко, О.В. & Войнаровський, В.М. 2014).

Напередодні Великого переселення народів, приблизно на початку III ст. н.е, як відомо, відбувалося переозброєння римської армії, внаслідок якого на зміну такому обов'язковому елементу легіонера, як короткоклинковий меч — знаменитий гладіус, почала запроваджуватися дещо довша спата (*spatha*). Тривалий час її поширення на Заході України намагалися «втиснути» у класифікацію мечів пшеворської культури М. Біборського. Однак чимало недавно інтерпретованих знахідок відрізняються від класифікованих більшими розмірами (Терський, С. В. & Стасюк, І. М. 2023). Перспективним є розгляд поширення клинкової зброї поза межами культур, виходячи також із географічного контексту. У цьому разі, при розгляді західноукраїнських мечів доцільно залучати знахідки не лише із ареалу черняхівської культури, а й сусіднього сарматського середовища. Раніше вже зауважувалося (Левада, М. 1998), що близькою до мечів із багатих пшеворських поховань є зброя, виявлена в окремих похованнях, досліджених на території великих черняхівських кладовищ на південних межах Середнього Подніпров'я (Компаніївка) та Подністров'я (Оселівка). Зокрема, комплекс із мечем із Компаніївки датується в межах 375/380–420/430 рр. Клинок загальною довжиною 89 см, має руків'я-хвостовик довжиною 11,5 см із заклепками, ширина стержня його руків'я — 4 см (рис. 1: 5). Лезо у перетині лінзоподібне, із дуже слабо прокресленими з кожного боку двома неглибокими долами-канелюрами. Синхронним був меч із Оселівки загальною довжиною 81 см, із довжиною рукояті 11 см, шириною клинка біля рукояті 6 см, усередині 5 см (рис. 1: 4). Лезо у перерізі мало вигляд сильно сплющеного еліпса, а руків'я завершувалося одночасно відкованим гудзикоподібним навершям.

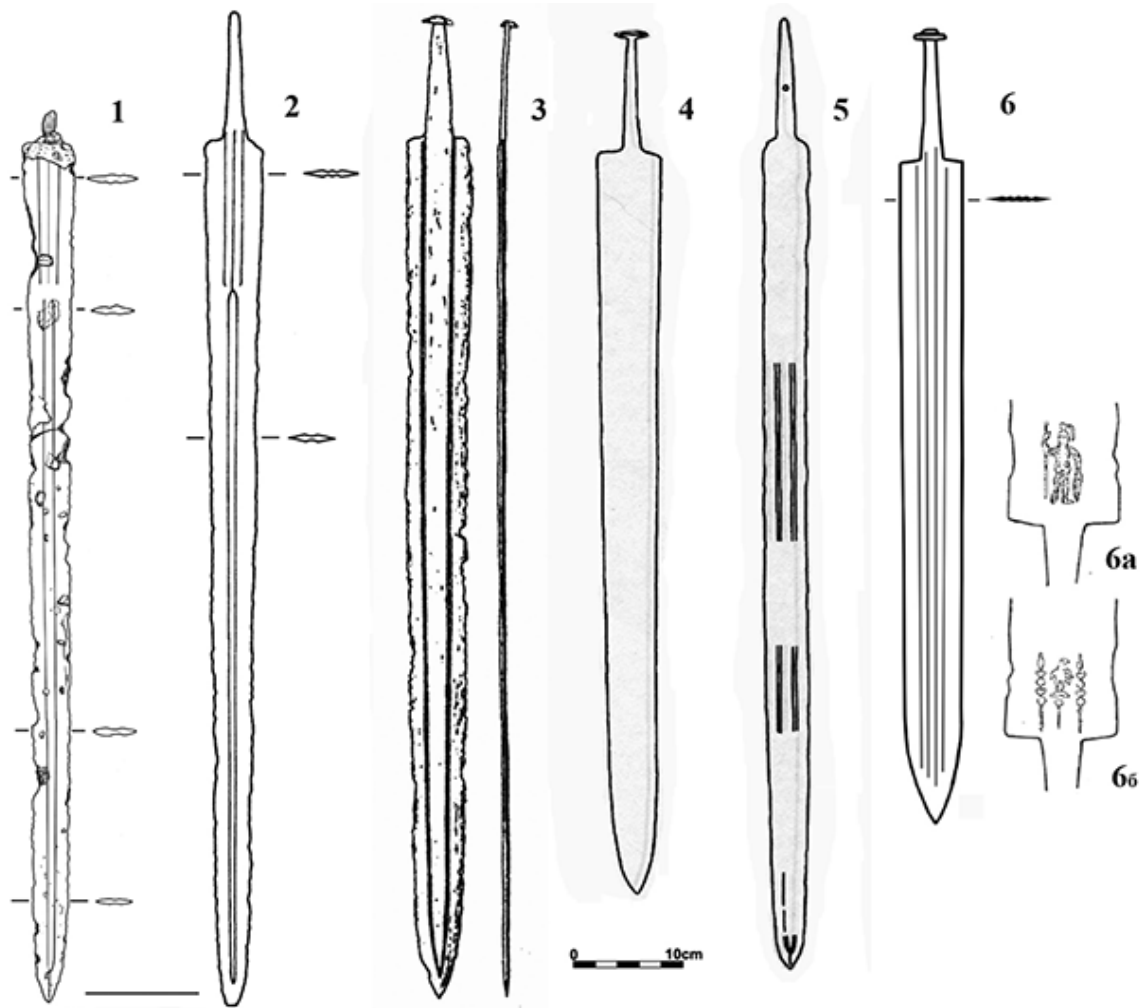

Рис. 1. Залізні клинки мечів III – початку V ст.:
1 — Солінське озеро; 2 — Острів; 3 — Раківець Чеснівський; 4 — Оселівка; 5 — Компаніївка; 6 — Громівка
(за П. Котовичем та М. Левадою)

Довгі мечі — зброя вершників, були відповіддю варварського світу на важку римську піхоту. Досі точаться дискусії щодо витоків поширення довгих мечів, при цьому центральноевропейські дослідники наполягають на їх кельтських коренях. Останнім часом формується уявлення, що вже перші загопи професійних воїнів, які були у кельтів, мали поліетнічний характер. Відтак, це створювало вигідні умови для їх міграції у середовищі європейських народів.

Проте, враховуючи більш ранню появу професійного воїнства у степовиків, наприклад, скіфів, не можна заперечувати й розвиток довгих мечів, зокрема, на основі савроматських прототипів (Хазанов, А. М. 1971, с. 18). На можливий сарматський вплив вказує низка знахідок мечів із характерними для скіфо-сарматського світу завершеннями руків'я: кільцеподібним (поховання

у Звенигороді біля Львова) та брускоподібним наверхшам (поховання у Кошилівцях).

Сьогодні стає очевидним, що більшість мечів із важким клинком довжиною близько 80–90 см, часто, звуженим, що закінчується коротким загостреним вістрям, представляють один із фінальних типів розвитку спати, характерних для етапу завершення пізнього римського періоду та раннього періоду Великого переселення народів. Через їх зовнішню подібність на клинки ранньосередньовічної доби дослідники нерідко зараховували ці мечі до пізнішої епохи (наприклад, меч із Острова у Прикарпатті, рис. 1: 2).

Ці, т.зв. «гунські спати» на західноукраїнських землях, ймовірно, були перехідним типом клинкового озброєння до мечів т.зв. «болгарського» типу. Знахідка залізного клинка меча VIII–IX ст. довжиною 907 мм походить із долини р. Луга не-

подалік городища Зимне на Волині (реставратор О. Войтюк)¹. На Прикарпатті залізні клинки мечів цього типу знайдено на околиці городища Луковиці на правому березі р. Гнила Липа північніше Галича та у верхів'ях р. Сян у місцевості Терки на березі р. Солянки. Про існування професійних воїнських спільнот VIII–IX ст. на території Східного Прикарпаття та Волині свідчать також чисельні знахідки різнотипних острог, бронебійних вістрь стріл, залізних чеканів типу «брада-тіца», характерних для війська Великої Моравії. Таким чином, простежується генетичний зв'язок між воїнськими спільнотами від доби Великого переселення народів до періоду, коли землі Східної Європи розпочали опановувати варязькі дружини.

Одна із перших задокументованих знахідок римських спат в ареалі пшеворської культури трапилася у похованні поблизу с. Громівка на Поділлі ще у другій половині XIX ст. Тоді увесь комплекс поховання був переданий до збірок Краківського археологічного музею і невдовзі був введений у науковий обіг. Згодом колекції цього музею поповнилися ще двома мечами зі згаданих розкопок К. Гадачека у Гаті біля Переворська (Viborski, M. 1978). Проте більшу частину знахідок із цих досліджень К. Гадачек залишив у фондах кабінету археології у Львівському університеті, звідки вони потрапили спершу до збірки Музею праісторії землі Червенської, а після ліквідації музею — опинилися у потужній археологічній збірці Львівського історичного музею разом із іншими археологічними пам'ятками, що були у музеях Львова². На сьогодні фонди цього музею є найбагатшими за матеріалами пшеворської культури. Згодом на базі археологічного відділу музею тривалий час діяв помітний науковий осередок, що проводив фахові археологічні розкопки.

Зіпсовані вогнем частини мечів з урнових поховань Західного Побужжя (Переводів, Христинопіль, Частковичі, Журавчики) виставлялися напередодні Першої світової війни у археологічній експозиції Природничого музею ім. Дідушицьких (Nadacek, K. 1907, s. 100). Досі зберігся меч із Журавчика³.

¹ Фонди Володимирського історичного музею, № Р7-281.

² Фонди Львівського історичного музею, № А 30821-23, 30859.

³ Фонди Львівського історичного музею, № А 30989.

Цінні зразки зброї цієї доби зберігав також Культурно-історичний музей Наукового Товариства імені Шевченка. Зокрема, у 1932 р. на березі р. Західний Буг біля с. Вигоданка (тепер с. Амбуків) під час пошуків мореного дубу знайдено меч разом із шоломом і черепом. Меч передано до музею Наукового Товариства імені Шевченка⁴. Клинок загальною довжиною 93 см та шириною клинка 4,5 см мав стрижень-руків'я довжиною 10,7 см із отвором по центру. Цю знахідку також тривалий час визнавали належною до періоду XI–XII ст. (Терський, С.В. 2010, с. 219).

Серед найважливіших надходжень у музеї у другій половині XX ст. варто відмітити знахідки із розкопок І. К. Свешнікова у Звенигороді в 1953–1955 рр.⁵ (Козак, Д.Н. 1984).

Важливий комплекс для характеристики військової субкультури III/IV ст. знайдено у 1995 р. на околиці смт Млинова і збережено у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею (Козак, Д.Н. & Прищеп, Б.А. 1999).

Натомість, меч, виявлений у 1989 р. під час розкопок поховань черняхівської культури поблизу Чеснівського Раківця Збараського району Тернопільської області, не був пов'язаний із жодним встановленим археологічним комплексом (Ivanovskij, V. & Kokowski, A. 1995). Довжина його клинка досягає 94 см, довжина стержня руків'я — 11,8 см, товщина клинка 5 мм (рис. 1: 3). Вздовж обох площин його леза нанесено два паралельних жолобки (галтелі).

У 1997 році меч був переданий до фондів Національного заповідника «Замки Тернопілля»⁶. З 2004 по 2020 рік меч експонувався в експозиції «Археологія краю», у казематах Збараського замку. Зараз він доповнює експозицію залу «Зброя».

Ще один меч із фондів Державного історико-культурного заповідника міста Острога⁷ до початку повномасштабної війни 2022 р. протягом майже шістдесяти років постійно експонувався в основній експозиції у розділі озброєння давньоруського воїна. Доступитися до пам'ятки вдалося, коли її було знято з експонування та

⁴ Архів Інституту народознавства НАН України. — Книга вступу Музею НТШ. Т. 6, с. 121 — № 23530.

⁵ Фонди Львівського історичного музею, № А 31026, 31031.

⁶ Фонди Національного заповідника «Замки Тернопілля», № КН-2128, А-249.

⁷ Фонди Державного історико-культурного заповідника міста Острога, № Арх-131.

передано на зберігання у фондове приміщення. Клинок меча загальною довжиною 89,5 см має характерне коротке руків'я довжиною 12 см, що завершується характерним каптурком довжиною 3,6 см. Із обох площин лінзоподібного у перетині леца майже на всю їх довжину було нанесено по два паралельних доли шириною близько 1,5 мм. Метал клинка вагою 812 г добре зберігся, як і у випадку зі знахідкою із Чеснівського Раківця. Його було знайдено випадково у р. Горинь у районі броду поблизу городища у с. Вельбівне.

Із початком ХХІ ст. на Заході України поширився нелегальний пошук артефактів. Іноді низька вартість на ринку антикваріату пошкоджених предметів із поховань пшеворської культури сприяє передачі виявлених пам'яток до фондів державних музеїв. Останнім часом Національний музей історії України (Вакуленко, Л. В., Безкоровайна, Ю. Г. & Прокопенко, В. М. 2018; Вакуленко, Л. В., Діденко, С. В. & Захар'єв, В. А. 2018), Львівський обласний історико-краєзнавчий музей у Винниках (Сидорович, В. 2021; 2021а), Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей (Адамович, С. & Тилишак, В. 2019), Державний історико-культурний заповідник у Кам'янці-Подільському у такий спосіб поповнилися новими поховальними комплексами із мечами. Надхо-

дженням 2019 р. був згаданий меч із Кошилівців загальною довжиною 94,5 см, ритуально зігнутий у кілька разів. Його двосічний клинок, шестигранний у перетині, шириною 5,3 см біля руків'я мав широке заокруглене вістря, прямокутне у перетині руків'я довжиною 12,5 см і шириною 1,2–2,8 см із пологими плічками, дзвоноподібною гардою та брускоподібним навершям. Разом із мечем зберігся прямокутний залізний підвіс та дугоподібна підтрикутна у перетині накладка на нижню частину піхов.

Таким чином, картографування знахідок клинкової зброї та іншого професійного військового спорядження унаочнює наші уявлення про становлення професійного давньоукраїнського війська на початковому етапі його історії.

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення клинкової зброї I тисячоліття н.е. перебуває на початковій стадії. Тому музейні збірки мають велике значення для подальшої верифікації джерел. Важливим напрямом має стати порівняльне вивчення мечів на тлі аналогічного озброєння Східної Європи. Впровадження нових дослідницьких технологій у майбутньому завдяки збереженим та накопиченим у значній кількості джерелам дасть змогу зробити переконливі висновки щодо часу та місця появи даних артефактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Biborski, M. (1978). Miecze z okresu wplywow rzymskich na obszarze kultury przeworskiej. *Materialy Archeologiczne*. XVII, s. 53–165.
- Bochnak, T. (2005). *Uzbrojenie ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim*. Rzeszów.
- Hadaczek, K. (1907). Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich. Lwów, s. 90–100 (odbitka z "Przewodnika po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie 1907").
- Hadaczek, K. (1909). Cmentarzysko ciałopalne koło Przeworska (z epoki Cesarstwa Rzymskiego) odkopał i krytycznie opisał.... *Teka Konserwatorska. Rocznik c.k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej*. № 3 (2).
- Ivanovskij, V. & Kokowski, A. (1995). Nowe badania na cmentaryzku młodszego okresu rzymskiego w Rakowcu na Podolu. *Sprawozdanie archeologiczne*. T. XLVII, s. 222–235.
- Łuczkiwicz, P. (2006). Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim. *Archaeologia militaria*, II, Lublin.
- Miks, C. (2007). Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. *Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen. Katalog und Tafeln*. Rahden. Band. 8.
- Smiszko, M. (1932). *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*. Lwów, 192 s.
- Адамович, С. & Тилишак, В. (2019). Нове поховання зі зброєю пшеворської культури з околиць м. Івано-Франківська. *Старожитності варварських племен у першій половині I тис. н.е.: до 90-річчя від дня народження В. Д. Барана. Оіум*. Вип. 6.
- Вакуленко, Л. В., Безкоровайна, Ю. Г. & Прокопенко, В. М. (2018). Нові надходження у фонди НМІУ: поховання із зброєю III ст. н. е. *Науковий вісник Національного музею історії України*, с. 86–93.

- Вакуленко, Л. В., Діденко, С. В. & Захар'єв, В. А. (2018). Пшеворське поховання на Хмельниччині. Нове відкриття. *Науковий вісник Національного музею історії України*, с. 94–99.
- Козак, Д. Н. (1984). *Пшеворська культура у Верхньому Подністрів'ї і Західному Побужжжі*. Київ, 96 с.
- Козак, Д.Н. & Прищеп, Б. А. (1999). Нова пам'ятка пшеворської культури на Волині. *Археологія*. № 4, с. 153–161.
- Левада, М.Е. (1998). Мечи римського времени восточноевропейского Барбарикума. *Археологічний літопис Лівобережної України*. № 1–2, с. 53–58.
- Сидорович, В. (2021). Нова знахідка воїнського поховання на Поділлі. *Археологія & фортифікація України: Збірник матеріалів X Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський*, с. 38–44.
- Сидорович, В. (2021а). Поховання пізньоримського часу із Західного Поділля. *Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині*. Вип. 25. Львів: Ін-тут українознавства НАНУ, с. 257–265.
- Терський, С. В. (2010). *Княже місто Володимир*. Львів, 320 с.
- Терський, С. В. (2018). Військова справа на галицько-волинських землях у V–IX ст. (за археологічними джерелами). *Військово-науковий вісник*. Вип. 30, с. 61–69.
- Терський, С. В., Стрельченко, О. В. & Войнаровський, В. М. (2014). Нові знахідки ранньосередньовічної зброї у р. Західний Буг. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 809: *Держава та армія*, с. 7–12.
- Терський, С. В. & Стасюк, І. М. (2023). Формування професійної військової еліти у племен Волині та Східного Прикарпаття напередодні та за доби Великого переселення народів. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 12 (18), с. 1248–1258.
- Хазанов, А. М. (1971). *Очерки военного дела сарматов*. Москва.

REFERENCES

- Adamovych, S. & Tylishchak, V. (2019). Nove pokhovannya zi zbroyeyu pshevorskoyi kultury z okolyts m. Ivano-Frankivska [A new burial with weapons of the Przeworsk culture from the outskirts of Ivano-Frankivsk]. *Starozhytnosti varvarskykh plemen u pershiy polovyni I tys. n.e.: do 90-richchya vid dnya narodzhennya V. D. Barana. Oium*. 6. [in Ukrainian].
- Vakulenko, L. V., Bezkorovina, Y. G. & Prokopenko, V. M. (2018). Novi nadkhodzheniya u fondy NMIU: pokhovannya iz zbroyeyu III st. n. e. [New receipts to the funds of the NMIU: burial with weapons of the 3rd century]. *Naukovyy visnyk Natsionalnoho muzeyu istoriyi Ukrayiny*, s. 86–93. [in Ukrainian].
- Vakulenko, L. V., Didenko, S. V. & Zakharyev, V. A. (2018). Pshevorske pokhovannya na Khmelnychchyni. Nove vidkryttya [Pshevor burial ground in Khmelnytskyi region. A new discovery]. *Naukovyy visnyk Natsionalnoho muzeyu istoriyi*, s. 94–99. [in Ukrainian].
- Kozak, D. N. (1984). *Pshevorska kultura u Verkhnomu Podnistroyi i Zakhidnomu Pobuzhzhii* [Przeworsk culture in Upper Transnistria and Western Pobuzhzhia]. Kyiv, 96 s. [in Ukrainian].
- Kozak, D. N. & Pryshchepa, B. A. (1999). Nova pamyatka pshevorskoyi kultury na Volyni [A new landmark of Przeworsk culture in Volyn]. *Archaeology*. № 4, s. 153–161. [in Ukrainian].
- Levada, M. E. (1998). Mechi rymskoho vremeni vostochnoeuropeyskoho Barbarikuma [Swords of the Roman period of Eastern European Barbaricum]. *Arkheolohichnyy litopys Livoberezhnoyi Ukrayiny*, № 1–2, s. 53–58. [in Russian].
- Sydorovych, V. (2021). Nova znakhidka voyinskoho pokhovannya na Podilli [A new find of a military burial in Podilla]. *Arkheolohiya & fortyfikatsiya Ukrayiny: Zbirnyk materialiv X Vseukrayinskoyi z mizhnarodnoyu uchastyu naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Kamyanets-Podilskyi, s. 38–44. [in Ukrainian].
- Sydorovych, V. (2021a). Pokhovannya piznorymskoho chasu iz Zakhidnoho Podillya [Late Roman burials from Western Podillia]. *Materialy ta doslidzhennya z arkheolohiyi Prykarpattya ta Volyni*. Vyp. 25. Lviv: In-tut ukrayinoznavstva NANU, s. 257–265. [in Ukrainian].
- Tersky, S. V. (2010). *Knyazhe misto Volodymyr* [The princely city of Volodymyr]. Lviv, 320 s. [in Ukrainian].
- Tersky, S. V. (2018). Viyskova sprava na halytsko-volynskykh zemlyakh u V–IX st. (za arkheolohichnymy dzhherelamy) [Military affairs in the Galicia-Volyn lands in the V–IX centuries (according to archaeological sources)] *Viyskovo-naukovyy visnyk*. Vyp. 30, s. 61–69. [in Ukrainian].

Terskyi, S. V., Strelchenko, O. V. & Voynarovskiy, V. M. (2014). Novi znakhidky rannoserednovichnoyi zbroyi u r. Zakhidnyy Buh [New finds of early medieval weapons in the Western Buh River]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". № 809: Derzhava ta armiya*, s. 7–12. [in Ukrainian].

Terskyi, S. V. & Stasyuk, I. M. (2023). Formuvannya profesiynoyi viyskovoyi elity u plemen Volyni ta Skhidnoho Prykarpattya naperedodni ta za doby Velykoho pereselennya narodiv [The formation of a professional military elite among the tribes of Volhynia and Eastern Prykarpattia on the eve and during the days of the Great Migration of Peoples]. *Aktualni pytannya u suchasnyy nauksi*. № 12 (18), s. 1248–1258. [in Ukrainian].

Khazanov, A. M. (1971). *Ocherky voennogo dela sarmatov* [Essays on the military affairs of the Sarmatians]. Moskva. [in Russian].

Biborski, M. (1978). Miecze z okresu wplywow rzymskich na ościę kultury przeworskiej [Swords from the period of Roman influence on the blades of the Przeworsk culture]. *Materialy Archeologiczne*, XVII, s. 53–165. [in Polish].

Bochnak, T. (2005). *Uzbrojenie ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim* [Arming the population of the Przeworsk culture in the younger pre-Roman period]. Rzeszów. [in Polish].

Hadaczek, K. (1907). Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich [Prehistoric section of the museum. Dzieduszycki family]. Lwów, s. 90–100 (odbitka z "Przewodnika po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie 1907"). [in Polish].

Hadaczek, K. (1909). Cmentarzysko ciałopalne koło Przeworska (z epoki Cesarstwa Rzymskiego) odkopał i krytycznie opisał... [The cremation cemetery near Przeworsk (from the era of the Roman Empire) was excavated and critically described by...]. *Teka Konserwatorska. Rocznik c.k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej*. № 3 (2). [in Polish].

Ivanovskij, V. & Kokowski, A. (1995). Nowe badania na cmentaryzku młodszego okresu rzymskiego w Rakowcu na Podolu [New research on the cemetery of the younger Roman period in Rakowiec in Podolia]. *Sprawozdanie archeologiczne*. T. XLVII, s. 222–235. [in Polish].

Łuczkiwicz, P. (2006). Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim [Arming the population of Poland in the younger pre-Roman period]. *Archaeologia militaria*, II, Lublin. [in Polish].

Miks, C. (2007). Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit [Studies on Roman sword armament in the imperial period]. *Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen. Katalog und Tafeln*. Rahden. Band. 8 [in German].

Smiszko, M. (1932). *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej* [Cultures of the early period of the Roman Empire in Eastern Lesser Poland]. Lwów, 192 s. [in Polish].

Sviatoslav TERSKYI

Doctor of Historical Sciences

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0177-8087>

**FORMATION OF THE MILITARY ELITE IN THE IV–X CENTURIES
ON THE LANDS OF VOLYN AND EASTERN CARPATIA
ACCORDING TO ARTEFACTS FROM THE MUSEUM COLLECTIONS**

The article is devoted to the analysis of various aspects of the accumulation, preservation and research of museum artefacts, which today are almost the only historical evidence of the development of military affairs and formation of local military communities on the lands of Eastern Carpatia and Volyn in the V–IX centuries. The museum collections trace the evolution, first of all, of finds of professional weapons and military equipment from the Galicia-Volyn lands of the period from the time of the Great Migration of Peoples to the establishment of the Kievan Rus' state in the western lands of Rus. The role of the sword as the main marker of the formation of a professional druzhina is noted, according to the available monuments from the collections of Ukrainian museums. The chronology and origin of individual finds of defensive and offensive weapons, primarily bladed weapons,

as well as rider and horse equipment from the collections of Ukrainian museums have been clarified. The place of individual blades from Ukrainian collections in the existing classifications of K. Miks and M. Biborsky was determined. The leading role of regional museums in recording and preserving accidental finds of swords was noted. In the light of previously unknown monuments, the concentration of finds of professional weapons in the territory of Western Ukraine, starting from the turn of the III–IV century, emerges. The materials summarized in the article confirm the assumption that the growth of the professional army, which began during the second wave of the invasion of the Pshevorian tribes, was not interrupted, and continued even later, covering the beginning of the Slavic era. The article traces the further evolution of bladed weapons in the Galicia-Volyn lands during the V–IX centuries. Until the beginning of the establishment of the Kievan Rus' state in the western lands of Rus with the help of Varangian druzhina. The importance of timely conservation and research using modern methods of each newly discovered sample of weapons was noted, as well as the need to create full-fledged catalogue descriptions.

Keywords: *early Middle Ages, archaeological finds, military affairs, spear, sword, Galicia-Volyn lands, Lviv Historical Museum.*